IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

QORADENGIZ XALQ QO‘SHIQLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

İminova Moxinur Tavakal qizi

O‘zbekiston davlat jaxon tillari universiteti

Sharq filologiyasi fakulteti Turk tili yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

mohinurimonova@gmail.com

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20314181

Annotatsiya: Ushbu maqolada turk xalq og‘zaki ijodining muhim qismi hisoblangan “türkü” tushunchasi, uning mazmun-mohiyati hamda xalq hayotidagi o‘rni yoritilgan. Xususan, Qoradengiz mintaqasiga xos xalq qo‘shiqlari, ularning o‘ziga xos musiqiy va poetik xususiyatlari tahlil qilingan. Maqolada ushbu hudud qo‘shiqlarining ritmik tuzilishi, dialektal jihatlari, asosiy mavzulari hamda ijro uslublari haqida ma’lumot berilgan. Shuningdek, kemenche, tulum, kaval va baraban kabi milliy cholg‘u asboblarining Qoradengiz musiqasidagi o‘rni ko‘rsatib o‘tilgan. Bundan tashqari, zamonaviy davrda ushbu musiqani rivojlantirgan san’atkorlar va mashhur qo‘shiqlar haqida ham so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: türkü, turk xalq og‘zaki ijodi, turk xalq musiqasi, Qoradengiz musiqasi, xalq qo‘shiqlari, folklor, kemenche, tulum, kaval, baraban, dialekt, sheva xususiyatlari, sevgi mavzusi, marosim qo‘shiqlari, milliy madaniyat, og‘zaki meros.

Abstract: The three articles cover the concept of "folk", which is an important part of the oral culture of the Turkic people, its content and essence, its place in the life of the people. The article analyzes the folk songs of the Black Sea region, the music and poetic specialties of the region. The article provides information about the rhythmic rhythm, dialectal skills, main themes and performance styles of the songs of this region. The role of national instruments such as sekin, kemenche, tulum, kaval and baraban in the music of the Black Sea is shown. From this, the artists and popular songs that have developed this music in modern times are discussed.

Keywords: Turku, Turkish folk art, Turkish folk music, Black Sea music, folk songs, folklore, kemenche, tulum, kaval, drum, dialect, dialect features, love theme, ritual songs, national culture, oral heritage**.**

Аннотация: В данной статье рассматривается концепция «тюркю», являющаяся важной частью турецкого народного искусства, её содержание и сущность, а также место в жизни народа. В частности, анализируются народные песни, характерные для Причерноморья, их уникальные музыкальные и поэтические особенности. В статье представлена информация о ритмической структуре, диалектных особенностях, основных темах и стилях исполнения песен этого региона. Также показано место национальных музыкальных инструментов, таких как кеменче, тулум, кавал и барабан, в музыке Причерноморья. Кроме того, рассматриваются артисты, развивавшие эту музыку в современную эпоху, и известные песни.

Ключевые слова:Турку, турецкое народное искусство, турецкая народная музыка, музыка Черного моря, народные песни, фольклор, кеменче, тулум, кавал, барабан, диалект, особенности диалекта, тема любви, ритуальные песни, национальная культура, устное наследие.

Kirish

Turkiya xalq ogʻzaki ijodida “Turku” ohangda aytiladigan xalq she’riyatining barcha turlarini nazarda tutadi. “Türkü” soʻzi turkcha “Türk” nomining oxiriga “î” egalik qoʻshimchasini qoʻshish orqali hosil boʻladi. “Turki” “turklarga tegishli” yoki “turklarga xos” ma’nosida ham qoʻllaniladi.

Turk xalq qoʻshiqlari — turk xalqlarining eng muhim madaniy boyliklaridan biri hisoblanadi. Ular xalqning quvonchi, qaygʻusi, sevgisi va kundalik hayotini sodda va tushunarli tilda ifodalaydi. Odatda muallifi noma’lum boʻlgan bu qoʻshiqlar ogʻzaki ijod mahsuli boʻlib, avloddan avlodga oʻtib keladi.

‘‘Türküler‘‘ nafaqat musiqa turi, balki xalqning tarixi, urf-odatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim madaniy merosdir. Turli marosimlarda, toʻy va bayramlarda yoki ayriliq va sogʻinch holatlarida kuylanadigan bu qoʻshiqlar xalqning umumiy xotirasini saqlab qoladi.

Qoradengiz xalq qoʻshiqlari

Onadoʻlining har bir hududi goʻzal va rang-barang xalq qoʻshiqlari bilan jilolangan. Qoradengiz hududi ham nafaqat oʻzining betakror ritmi, uygʻunligi balki oʻziga xos shevasi, kemenche va tulum kabi mintaqaviy musiqa asboblari, joʻshqin kuylari, teran gʻamgin misralari bilan xalq qoʻshiqlarining noyob durdonalarini oʻzida mujassam etadi. Xoron va haloy raqslari joʻrligida kuylangan, nogʻora, zurna, kaval sadolari ostida kuylangan Qoradengiz xalq qoʻshiqlari his-tuygʻularga boyligi, mazmun rang-barangligi, dinamik ritmi, mahalliy sheva va soʻzlarni oʻzida jamlagan soʻzlari, oʻziga xos muhiti bilan oʻziga xos musiqa turini yaratadi.

Qoradengiz xalq qoʻshiqlarining oʻziga xos xususiyatlari

Qoradengiz xalq qoʻshiqlari va marsiyalarining soʻzlari koʻpincha anonim boʻladi; ular ogʻzaki madaniy merosimizning qoʻshiq tarzida kuylangan, goh real voqealarga asoslangan, gohida esa mahalliy san’atkorlar tomonidan oʻz-oʻzidan “qoʻshiq xalq qoʻshiqlari” sifatida ifodalangan nafis toʻplamlaridir. Qoradengiz xalq qoʻshiqlarining eng muhim xususiyati shundaki, ular asosan uzukli ohanglardan iborat boʻlib, misralari yarmigacha tugaydi, oʻta joʻshqin, tartibsiz ritmlarda kuylanadi, hatto yurakni toʻlqinlantiruvchi ohanglar ichida ham qalbga singib ketadigan nozik bir melanxolik ohang bor. Shuningdek , Qora dengiz xalq musiqasida tabiat bilan uyg’unlik ham alohida ro’l oynaydi. Bu holatni quyidaki fikrda ham yaqqol ko’shimiz mumkin bo’ladi :

“Avvalo, mening fikrimcha, musiqaning ma’nosi — muhabbatdir. Yana bir ma’nosi — bu tabiat tovushidir. Tulumdan chiqayotgan ohanglar goʻyo gullar, hasharotlar, daraxtlar va togʻlarning qoʻshigʻiga oʻxshaydi” (B.F., 2010).

Ushbu iqtibosdan ko’rinib turibdiki , musiqa tabiat tovushlari bilan chambarchas bog’liqdir. Menim fikrimcha , ayniqsa bu bog’liqlik Qora dengiz hududida juda kuchli seziladi chunki bu yerdagi aholining jo’shqin hayot tarzi, faoliyati tabiat bilan hamohanglikda o’tadi. Albatta , bu jihat ularning xalq qo’shiqlarini yanada rang-barang , ta’sirli va o’ziga xos bo’lishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari , Qora dengiz xalq musiqasining muhim cholg’u asboblaridan biri bo’lgan tulum haqida keltirilgan jumla bu cholg’u asbobining ahamiyati va xususiyatlarini ko’rsatib beradi.

Qoradengiz xalq qo'shiqlarida eng ko'p aytiladigan mavzu, odatda, "sevdâluk etmek" (oshiq bo'lish) deb ataladigan, yashagan yoki hozir yashayotgan sevgi hikoyasidir. Shuning uchun, Qoradengiz xalq qo'shiqlari ba'zan...

Ben seni sevduğumi da dünyalara bildirdum
Endirdun kaşlaruni, babani, babani mi eldurdum?

En dereye dereye da al dereden taşlari
Geçti bizden sevdaluk, al cebum, al cebumdan saçlari

Kız evinun onine da sereceğum kilimi
Oldi hayli zamanlar, görmedum, görmedum sevduğumi
Yaz geldi bahar geldi oy açti yeşil yapraklar
Ben sana doyamadum, doysun kara doysun kara topraklar

shunday deb xafa ohangda noliydi.

Qoradengiz xalq cholg'u asboblari

Kemenche: Qoradengiz musiqasining ajralmas asbobi bo'lgan kemenche ohangdor tuzilishi bilan mintaqa musiqasining ruhini aks ettiradi. Ushbu uch torli cholg'u o'zining hissiyotli va jo'shqin ohanglari bilan mashhur. Mintaqada o'ynaladigan kemenchelarning uzunligi 50-60 sm. Tog' yo'llarida yurganda o'ynaganlar qisqaroq. Tog‘li joylarda uch torli kemenche chalinadi. Taxminan 50 sm uzunlikdagi kamon shox, dogwood va o'tin kabi o'rmonlardan yasalgan. Bugungi kunda iplar po'latdan yasalgan bo'lsa, o'tmishda ular otning junidan qilingan.

Tulum: Qora dengiz mintaqasining yana bir muhim asbobi tulumdir. Kemenche (skripka turi)ga hamroh bo'lgan tulum mintaqaning an'anaviy xalq raqslariga ritm beradi. Qoradengiz mintaqasi aholisining tez-tez ishlatib turadigan puflama cholg‘usi bo‘lgan tulum madaniyatimizga singib ketgan. Frakiya, Bolqon yarim oroli va Shotlandiyada qo'llaniladigan trubkalardan farqli o'laroq, unda past notalarni boshqarish uchun naycha yo'q. Uni uch qismda tekshirish mumkin: og'iz bo'shlig'i, tanasi va navi (og'iz bo'shlig'i).

Kaval: An'anaviy turk xalq musiqasida o'rin olgan kaval, Qoradengiz musiqasida muhim o'rin tutadi. Uning tabiiy tovushlari mintaqaga xos noyob atmosferani yaratadi. Cho‘pon cholg‘usi sifatida ham mashhur bo‘lgan kaval, asosan, mintaqadagi quti daraxtidan (kamdan-kam hollarda anjir, olxo‘ri yoki boshqa o‘rmonlardan) yasalgan bo‘lib, pastki qismida bir teshik, tepasida yetti teshik bo‘ladi.

Baraban: eng keng tarqalgan zarbli cholg'u asboblaridan biri bo'lib, dunyoning deyarli barcha xalqlari madaniyatida o'z o'rniga ega. Baraban uch qismdan iborat: ramka, tor va teri. Mallet asosiy ritmni, tayoq esa tafsilotlarni o'ynaydi. Odatda kichik baraban, o'rta baraban, katta baraban va o'rindiqli tambur kabi turli xil mahalliy o'lcham va nomlarga ega.

Qora dengiz musiqasi o'tmishdan hozirgi kungacha unutilmas qo'shiqlar bilan tinglovchilar qalbini zabt etdi. An’anaviy xalq kuylari va zamonaviy Qoradengiz musiqasi vakillarining asarlarini o‘z ichiga olgan ushbu qo‘shiqlar o‘zining hissiy teranligi va jo‘shqin tabiati bilan keng auditoriyani o‘ziga jalb qiladi.

Qoradengiz hududining eng mashxur qo‘shiqlari

Qoradengiz musiqasining eng mashhur asarlaridan biri Kazim Koyuncu tomonidan kuylangan "Hayde" qo'shig'idir. Jonli tuzilishi va erkinlik tuyg'usini uyg'otadigan so'zlari bilan Qoradengiz ruhini eng yaxshi aks ettiruvchi qo'shiqlardan biridir. Kazim Koyuncuning "Deniz Üstü Ko'purur" va "Dido" kabi boshqa qo'shiqlari ham ko'pchilik tomonidan seviladi va tinglanadi.

Volkan Konak "Cerrahpasha", "Gelirsen" va "Aleni Aleni" kabi asarlari bilan Qoradengiz musiqasiga zamonaviy tus berdi. Selchuk Baljining "Deniz Üstünde Fener", "Ayrilamam" va "Anlatamam" qo'shiqlari so'nggi yillarda yosh avlod tomonidan eng ko'p tinglangan Qoradengiz xalq qo'shiqlari orasida.

Bundan tashqari, Resul Dindar, Fuat Saka, Ismail Türüt, Jengiz Kurtog'lu kabi san'atkorlar tomonidan ijro etilgan "Divane Aşık Gibi", "Giresun'un İçinde", "Oy Asiye", "Gel Karadeniz'e Gel" kabi qo'shiqlar mintaqaga xos ohanglari bilan Qoradengiz musiqa madaniyatini yashnatib turibdi.

Qoradengiz xalq qo‘shiqlarining dialektal xususiyatlari

Qoradengiz xalq qo‘shiqlarining dialektal xususiyatlarini quyidagicha sanab o‘tish mumkin:

Tez nutq. Qora dengiz lahjasining eng o'ziga xos xususiyatlaridan biri so'zlarning tez talaffuzidir.

So'z oxirlarini yutish va tovushlarni o'zgartirish. Bu dialekt ba'zi tovushlarni o'zgartirib, so'z oxirlarini yutib yuborish orqali boshqacha ifoda shaklini yaratadi. Noyob so'zlardan foydalanish. "Uşag'um", "buraga", "azcuğ", "galdum", "haaa" kabi iboralar Qoradengiz hududidan kelgan kishi uchun kundalik tilning bir qismidir.

Dialekt bilan qofiyalash. Qoradengiz xalq qo‘shiqlarida qo‘shiqning qabul qilinishi uchun sheva bilan qofiya zarur xususiyatdir.

Shuningdek, Qora dengiz lahjasi mintaqaga qarab farq qilishi mumkin; masalan, Giresundan keyin yo'l bo'ylab o'tgan har bir ko'prikdan keyin farqlarni ko'rsatishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Qoradengiz xalq qo‘shiqlari turk xalq og‘zaki ijodining muhim qismlaridan biri bo‘lib, o‘zining betakror ohangi, jo‘shqin ritmi va chuqur mazmuni bilan ajralib turadi. Ular orqali xalqning turmush tarzi, his-tuyg‘ulari hamda madaniy qadriyatlari namoyon bo‘ladi. Shuningdek, kemenche, tulum, kaval va baraban kabi cholg‘u asboblari ushbu qo‘shiqlarga o‘ziga xos ruh bag‘ishlaydi. Shu sababli, Qoradengiz xalq qo‘shiqlari milliy madaniyatning muhim va ajralmas qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. A study on Eastern Black Sea tunes compiled by Ankara State Conservatory
2. January 2015Coğrafi Bilimler Dergisi
3. Doğu Anadolu Kültür Envanteri Projesi. Halk Müziği
4. Karadeniz Müziğinin Büyüleyici Dünyası: Ritmler, Ezgiler ve Kültürel Miras. Oğuzhan Okumuş 18 Eylül 2024
5. Türkülerimiz-22 Dr. Mehmet Güneş 9 Ocak 2023